

Francesc de Vinatea, l'heroi esdevingut bergant

Francesc de Vinatea, capítost de l'oposició valenciana a les pretensions d'Alfons el Benigne (II de València) de dotar els fills haguts del seu segon matrimoni amb Elionor de Castella amb gran part del patrimoni reial valencià, per la qual cosa fou elevat a la categoria d'heroi foral des dels temps de la Renaixença, ha estat recentment discutit per un afer domèstic –de gran crueltat, és cert– que enterboleix una figura històrica sense parió dels valencians, així com ho fou el conseller barceloní Joan Fiveller per al Principat.

Francesc de Vinatea i Joan Fiveller representen la cara heroica del pactisme, ara tan de moda de nou amb les reformes dels estatuts, definit per aquells mots que el rei català etzibà a la seva muller castellana: “Reina, reina, lo nostre poble és franc, e no així subjugat com és lo poble de Castella, car ells tenen a nós com a senyor, e nós a ells com a bons vassalls e companyons.”

Però, qui era aquell Francesc de Vinatea, que la *Crònica de Pere III el Cerimoniós* anomena per error Guillem, capdavanter de la defensa foral del regne valencià? Vinatea pertany a un dels llinatges més rancis de Morella, la capital dels Ports conquerida l'any 1232 per Balasc d'Alagó, que el

1249 passà a mans reials. Precisament Vinatea és un cognom d'etimologia àrabiga "tagarina", és a dir, de l'antiga Marca Superior andalusina, derivat d'un Ben, Bin -Vin- o Ibn Atiyya (pronunciat *Atea* en àrab dialectal). Pere de Vinatea, el pare de Francesc, s'establí a Morella quan la vila passà a mans de Jaume I. S'hi casà amb Elisenda i Francesc fou el major dels fills del matrimoni. Francesc nasqué potser el 1273 segons mossèn Manuel Milian i Boix, és a dir, a les acaballes del regnat del Conqueridor; passà part de la joventut al cap i casal del Regne i tornà a la seva terra natal convertit en jurista. Entre el 1293 i el 1295 mullerà amb na Carbona, amb la qual tingué una filla coneguda, Francesca, i potser dos fills mascles, Nicolau i Pere. Senyor del castell i lloctinent de la Todolella, el 1320 era jurat en cap de Morella. Precisament vers aquell any, quan tornà a casa seva després d'un temps absent, trobà la seva esposa-na Carbona?- al llit amb el jove escuder Domènec d'Aquis. Ple d'ira acoltellà l'adúltera -que era prenys- i l'amant.

Dubtes sobre un assassinat. Però en tot aquest afer hi ha un detall que no hi encaixa, puix na Carbona deuria ser una dona ja massa entrada en anys per esperar un nadó i, a més, el procés contra el parricida no la menciona expressament. L'erudit local Manuel Milian cregué a ulls clucs que es tractava de la mateixa dona, però, i si fos una altra? I ja dubitatus, i si l'assassí no fos el Vinatea heroi, ciutadà de València, sinó qualsevol altre membre d'igual nom de la família, molt més jove i hisendat a Morella? Pensem-hi, ja que que si acceptem la data de naixement, el 1273, Francesc de Vinatea era ja un home madur l'any 1320 i, en cas de continuar casat amb na Carbona, el matrimoni superava ja les noces d'argent.

Això és un exemple que il·lustra a bastament els molts dubtes que tenim sobre la vida de Francesc de Vinatea i el llinatge morellà homònim, i que la contribució de Milian i la més recent de mossèn Josep Alanyà i Roig (vegeu el núm. 1 de la revista *Papers dels Ports de Morella*) en absolut aconseguen aclarir.

Altrament, els *Furs* valencians -tot s'ha de dir- condemnaven severament

Vers el 1320, quan tornà a casa seva després d'un temps absent, trobà la seva dona -na Carbona?- al llit amb el seu jove escuder. Ple d'ira acoltellà l'adúltera -que era prenys- i l'amant

l'adulteri, però el fet que misser Francesc actués d'aquella manera li comportà la pèrdua dels honors morellans i la condemna a mort, mentre que si hagués denunciat el cas, l'escuder hagués estat penjat i la dona, exposada a vergonya pública. Francesc de Vinatea, segons la tesi de Milian, fugí cap a València i utilitzà tota la seva influència per aconseguir el perdó pel crim, tot i que hagué d'abandonar la pàtria natal, vendre les propietats i transferir el senyoriu de la Todolella a la seva filla Francesca, casada amb Ramon de Calvera, senyor de Saranyana (població avui depenent de la Todolella).

Vinatea aconseguí -sempre segons Milian- commutar la pena de mort amb el pagament d'una important suma de diners a les famílies de les víctimes. S'instal·là després al cap i casal, on es rehabilità al servei de la cosa pública, comprà el lloc de Benimaclet i casà en segones núpcies amb Jaumeta de Castella, filla del cavaller Ramon de Castellà, potser la mare -i no na Carbona, no hi ha res de segur en aquest afer- dels fills Nicolau i Pere.

Vinatea, heroi valencià. Amb el temps s'esborrà passat tan agre, si veritablement hagués estat el parricida;

XXXIVè Festival Internacional de Música de Cadaqués

30 de juliol Dissabte

ORQUESTRA DE CADAQUÉS

Gianandrea Noseda, director
Jaime Martin, flauta
Catrin Williams, arpa

3 d'agost Dimecres

STEPHEN SALTERS,

baríton
David Zobel, piano

7 d'agost Diumenge

DRUMMING,

grup de percussió
Miquel Bernat, director

9 d'agost Dimarts

MIQUEL FARRÉ, piano

13 d'agost Dissabte

OCTETO IBÉRICO DE VIOLONCHELOS

Elias Arizcuren, director
Elena Gragera, mezzosoprano

16 d'agost Dimarts

LOM PIANO TRIO

Daniel Ligorio, piano
Joan Orpella, violi
Jose Mor, violoncel

20 d'agost Dissabte

MIGUEL POVEDA GRUP

Amb la col·laboració de
Joan Albert Amargós, piano
Israel Galvan, baïle
Juan Gómez "Chicuelo", guitarra

ACTIVITATS PARAL·LELES: Concerts familiars, concerts de joves intèrprets, classes magistrals obertes, diàlegs d'art, trobada de violoncel·lisme i festival arreu i para tothom.

Horari concerts: 22.30h. | Lloc: Església, excepte el dia 20 d'agost que es farà al Pavelló.

PATROCINEN:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

COPCISA

ORGANITZA:

Ajuntament de Cadaqués
www.cadaques.org

Oficina d'Informació
de Concerts:
tel: 972 25 83 15

Vinatea, per por a les represàlies, es confessà i féu testament abans de l'audiència amb el rei

Francesc de Vinatea –el del cap i casal– arribà a ser justícia de la capital del Regne, ofici en el qual el tenim documentat l'any 1329, quan rebé l'encàrrec del rei Alfons el Benigne de jutjar els assassins del comanador de Santa Maria del Puig. Una carrera, doncs, meteòrica i sorprenent per a un confés d'assassinat. El 1333 (1332 als *Anales* de Jerónimo Zurita) Francesc de Vinatea, convertit en un prestigiós prohoms de la ciutat, que “*era principal en el regimiento de aquella ciudad y gran caudillo en el concejo y hombre muy popular*”, com diu Zurita, es presentà davant el rei com a portavoc de l'estament ciutadà per oposar-se a les pretensions de desmembrar el Regne en benefici dels infants Ferran i Joan, fills de l'esmentada Elionor. El Benigne havia cedit les terres de “*de llà Xixona*” (que conquerí Jaume II als castellans) a Ferran, però fou, sobretot, la donació de Xàtiva, Alzira, Morvedre, Borriana, Castelló i Morella allò que exasperà l'ànim dels ciutadans del cap i casal, disposats a defensar la integritat del Regne fins i tot, si calgués, amb les armes.

Per por a les represàlies, Vinatea es confessà i féu testament abans de l'audiència amb el rei. Un cop davant el sobirà el reprengué per les donacions, davant la sorpresa d'Elionor, que protestà de manera colèrica: “*Senor, esto non consentria el rey don Alfonso de Castilla, hermano nuestro, que él no los degollase todos.*” Alfons, però, contestà a la seva esposa amb les paraules al principi citades, immediatament revocà les donacions i féu tot seguit jurament de no alienar en deu anys cap porció del patrimoni reial sinó als fills del seu primer matrimoni.

La mansuetud del monarca envers els seus vassalls no fou ben rebuda per la intrigant reina consort, germana d'Alfons XI de Castilla, que des de llavors

Joan Fiveller, l'heroi barceloní

El romanticisme barceloní també trobà el seu paladí de les llibertats pàtries, un heroi del pactisme que s'enfrontà a Ferran I el d'Antequera (1412-1416), el primer rei de la dinastia Trastàmara a la Corona d'Aragó. L'any 1416, quan Joan Fiveller exercia com a conseller segon de la capital del Principat, li reclamà al nou rei l'impost del “*vectigal*” per la carn que comprava a la ciutat. Ferran I s'enutjà molt per l'arrogància del barceloní –fins i tot hi ha qui ha cregut que morí poc després víctima de l'atac d'ira que li provocà– però finalment hagué d'assentir. L'incident fou recollit per Lorenzo Valla al panegíric que dedicà al primer Trastàmara i d'aquí passà a la posteritat, tot esdevenint símbol de les llibertats municipals davant el poder reial. Des del 1844 l'estàtua de Fiveller presideix la façana de l'Ajuntament de Barcelona i la Renaixença, com Vinatea a València, exaltà la seva figura fins a convertir Fiveller en heroi nacional.

D. G.

inicià una terrible persecució contra tots els partidaris del primogènit Pere, el futur Pere III el Cerimoniós, fins a la mort del Benigne el gener del 1336. Francesc de Vinatea no sobrevisqué molt de temps a la seva heroica gesta i traspassà a València el 2 d'agost del 1333. Segons les disposicions del seu testament, atorgat en presència del notari Andreu Espígol, les seves despulles mortals serien enviades al convent

La reina consort va perseguir els partidaris del primogènit Pere, el futur Pere III el Cerimoniós

dels franciscans de Morella, on estaven soterrats els seus pares.

Els fills de Vinatea. I fins ací el que sabem de qui fou campió de les llibertats forals valencianes, almenys arriscà la vida per això, com fins i tot reconegué l'apologista medieval Francesc Eiximenis (*Lo Crestià*, XII, 578). El seu crim, si és que va existir, s'esfumà de la memòria dels vius, fins que al segle XX va ser rescatat del passat per mossèn Manuel Milian Boix. Nogensmenys, com si d'una maledicció es tractés, una filla natural de Francesc de Vinatea, Valença de Vinatea, fou víctima de la violència domèstica i escanyada l'octubre del 1339 pel seu marit Pericó Ortola, propietari d'una masia en terme de Morella i amb fama de nigromant. Ortola intentà escapar de la presó morellana, tot fent servir fórmules màgiques, segons els jutges de l'època, però fracassà.

Nicolau de Vinatea esdevingué alcaid del castell morellà l'any 1347, i el seu germà Pere ho seria el 1352. Pere tingué problemes amb el Cerimoniós, puix que la fortalesa dels Ports es convertí en guarida de malfactors que intimidaven els habitants de la contrada. El llinatge Vinatea aconseguí recuperar la Todolella cap a la fi del segle XIV, però això ja excedeix els límits d'aquest petit esbós històric, dedicat al membre més emblemàtic de la família, heroi nacional convertit en bergant pel zel dels moderns de jutjar les conductes del passat a partir de la particular interpretació històrica, no sotmesa a revisió –tot s'ha de dir– d'un erudit local, que li serví de discurs de benvinguda a la comissió de la falla de Montortal-Torrefiel, quan el 1977 visità, amb un bust de Vinatea, Morella.

David Garrido
Historiador